

## СТРУКТУРА ЛАТИНСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ КІНЦЯ XVI–XVII ст.

*Косіцька Ольга Михайлівна,*

*канд. філол. наук, доц.*

*Національний транспортний університет, м. Київ*

Розглянуто структуру латинськомовних документів Греко-католицької церкви кінця XVI–XVII ст., визначено основні елементи розширеного та скороченого формулярів та їх наявність у документації Греко-католицької церкви, вказано особливості структури досліджених документів порівняно з офіційними документами інших країн Європи вказаного періоду.

*Ключові слова:* пізньосередньовічна латина; латинськомовна документація Греко-католицької церкви кінця XVI–XVII ст.; структура документів; розширений та скорочений формуляр.

Проблеми функціонування латинської мови та її особливостей на території України до недавнього часу залишалися поза увагою дослідників. Розвиток вчення про мовні контакти та наявність значної кількості недослідженого латинськомовного матеріалу призвели до пошуків інтересу до латини в Україні в період XV–XVII ст. У зв'язку з цим в останні десятиріччя минулого століття почали з'являтися наукові праці, присвячені цим питанням. Зокрема Н. Безбородько дослідила особливості латинської мови філософських трактатів [Безбородько 1972], В. Миронова – актової латини [Миронова 1999], Н. Бойко – латинськомовних інскрипцій [Бойко 2006], Р.Щербина – латинськомовної історіографії [Щербина 2006], О. Кошій – мови новолатинської історичної поеми [Кошій 2011]. У зарубіжній лінгвістиці Т. Новаковський вивчав структуру урядових документів, зокрема такої їх частини, як аренда [Nowakowski 1999], а К. Вейсенгофф-Брожкова розглядала особливості польського різновиду середньовічної латини, торкаючись і питання стилевих відмінностей різних текстів [Weyssenhoff-Brożkowa 1998]. Структура документів Греко-католицької церкви перебувала поза увагою дослідників, що зумовлює новизну даного дослідження, а порівняння композиції латинськомовної документації Католицької церкви східного обряду з подібними документами з інших країн Європи дозволяє визначити особливості саме українського різновиду пізньосередньовічної латини.

За словами Н. Безбородько, латина XVII ст. – це поступово зростаюча кількість маленьких мовних островів [Безбородько 1972, 4–5]. Ступінь індивідуального засвоєння латинської мови в цей час визначався як обдаруванням кожного окремого творця латинськомовного тексту, так і обставинами. Латинська мова XVII ст. не тільки не обмежується певним освітнім прошарком, який протягом століть збігався переважно з духовництвом, але до певної міри є особистою мовою кожної людини, що належить до цього прошарку.

Також варто відзначити, що має місце значна різниця між індивідуальним засвоєнням латини в новий час й особистим стилем якогось античного автора, який, незважаючи на всю його своєрідність і штучність, завжди виростав з живого потоку мовного розвитку. У XVII ст. кожен автор творить, спираючись на спадщину минулого, доробок авторів, які вважалися класичними в тій чи іншій сфері. І хоча були певні об'єднуючі фактори – для греко-католицького середовища серед них можна назвати Біблію, твори отців церкви, а також твори, що використовувалися для за-

своєння латини в школі – не можна забувати про рівень володіння латиною та індивідуальні особливості мови кожного автора, який створював латинськомовний текст [Безбородько 1972, 5].

Приклад європейських країн дозволяє помітити деякі закономірності та зв'язки між сферою функціонування латинськомовних творів та ступенем правильності латини. На думку К. Вейссенгофф-Брожкової, латина, якою користувалися освічені верстви населення в усій Європі, мала небагато розбіжностей. Незначною мірою відрізняються між собою мовою літературні твори, написані в різних частинах Європи, також небагато відмінностей виявляють написані освіченими писарями урядові документи. Наприклад, зібрані в дипломатичних кодексах листи від папи чи до папи були написані ідентично у плані словникового складу, граматики, фразеології, стилю. Але якщо йдеться про латину стилістично трохи нижчу і зовсім низьку, то територіальні відмінності є вже набагато більшими [Weysenhoff-Brozkowa 1998, 13]. Однак, на нашу думку, це твердження не можна беззастережно переносити на всі документи. Аналіз документації Греко-католицької церкви справді засвідчує тенденцію до кращого дотримання норм класичної латини в кореспонденції, яка відправлялася за кордон, зокрема до Апостольської столиці, в той час як латинська мова, якою послуговувалися для внутрішньодержавного листування, має більше відхилень від класичних правил. Однак, здається, потрібно мати на увазі не тільки адресата листів та документів, а також і їх зміст. Внаслідок усталеності у формулюванні фраз при оформленні урядових документів, утворилася чітка їх структура. Зокрема вирізняють розширений та скорочений формуляр. Розширений формуляр містить такі формули:

- 1) інвокація (прикликання Божого імені, переважно виражається формулою *in nomine Domini amen* – "в ім'я Господа амінь");
- 2) аренга (преамбула);
- 3) інтитуляція (називання особи, від імені якої видається даний документ, та її титулу, наприклад, *nos Wladislaus Dei gratia rex Poloniae* – "ми, Владислав, з Божої милості король Польщі");
- 4) промугація (оголошення, обнародування документу, найчастіше виражається формулами *notum facimus* – "доводимо до відома", *notum esse volumus* – "хочемо, щоб було відомо" та ін);
- 5) нарація (як правило, для кожного документу створювалася окремо, виражаючи мотиви певних дій, постанов);
- 6) диспозиція (виклад, також переважно редагувався окремо для кожного документу);
- 7) короборація (скріплення печаткою, часто вживається формула *sigilli nostri munimine roborari mandavimus (fecimus)* – "наказуємо скріпити нашою печаткою");
- 8) санкція (попередження про покарання у разі невиконання постанови);
- 9) засвідчення (зазначаються особи, у присутності яких був складений документ, і які засвідчують його правову чинність);
- 10) датування (вказується дата видання документу).

Скорочений варіант формуляру містить, як правило: 1) інтитуляцію; 2) промугацію; 3) нарацію; 4) диспозицію; 5) короборацію та 6) датування [Nowakowski 1999, 35–41].

Отже, у випадку урядових документів, які мали усталену структуру і склалися переважно із загальноприйнятих і загальновикористовуваних кліше, можна стверджувати, що вони на території усієї Європи майже не мали відмінностей і досить правильно витримували норми класичної латини. Однак, не можна забувати, що ступінь правильності латини в кожному окремому випадку визначався як місцевими особливостями того чи іншого різновиду латини, так і рівнем індивідуального володіння автором тексту цією мовою. На рівні структури в документації Греко-католицької церкви наявність чи відсутність певних формул визначається перш за все статусом того чи іншого документу. Так, наприклад, постанова руських ієрархів у справі унії [Documenta 1970, 32–34], будучи офіційним документом, має у своїй структурі основні формули, серед яких є:

1) інвокація: *In nomine sanctae, vivificantis et individuae Trinitatis Patris et Filii et Spiritus sancti* – "В ім'я святої, животворної, неподільної Трійці Отця, Сина і Святого Духа" [Documenta 1970, 33];

2) інтитуляція: *Nos infra nominatae personae* [Documenta 1970, 33] – "Ми, нижче-названі особи";

3) промугляція та нарація: *notum facimus, quod introspicientes diligenter vocationem et officium nostrum* [Documenta 1970, 33] – "доводимо до відома, що старанно обміркувавши наше покликання і обов'язок";

4) диспозиція (у даному документі вона є досить довгою, тому не будемо наводити тут повний текст);

5) як певну форму засвідчення, можна розглядати формулу: *quo sinceram promptamque voluntatem nostram ad amplectendam unionem testamur* [Documenta 1970, 34] – "чим засвідчуємо наше щире і чесне бажання до укладення унії".

6) датування: *Datum anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo quarto, die secunda Decembris* [Documenta 1970, 34] – "Дане року Божого тисяча п'ятсот дев'яносто червертого, другого грудня";

7) короборація не виражена спеціальною формулою, але документ містить печатки.

Однак, така структура не є характерною для основної маси проаналізованих текстів, які, будучи у переважній більшості листами хоча й офіційними, але не урядовими документами, як обов'язкові компоненти містили звертання та підпис (звертання, як правило, виражається без називання власних імен, а підпис подає як ім'я адресанта, так і його титул), а також досить часто наявні преамбули та заключний текст-побажання. Серед найпоширеніших формул звертань можна назвати:

1) до кардиналів та нунціїв: *Illustrissime Princeps ac R.me D.ne D.ne, Patrone clementissime* [Monumenta 1964, 207] – "Найясніший владико і найдостойніший пане, пане, захиснику найласкавіший"; *Eminentissime D.ne colendissime* [Monumenta 1965, 128] – "Високопреосвященніший, найшановніший пане"; *Ill.me ac R.me D.ne D.ne colendissime* [Monumenta 1971, 661] – "Найясніший і найдостойніший пане, пане найшановніший";

2) до папи римського: *Sanctissime Domine, Domine clementissime* [Monumenta 1964, 236] – "Найсвятіший пане, пане найласкавіший"; *Sanctissime ac Beatissime Pater* [Monumenta 1971, 613] – "Найсвятіший і найблаженніший отче" *Sanctissime ac Beatissime Pater, D.ne D.ne Noster clementissime* [Monumenta 1974, 38] – "Найсвятіший і найблаженніший отче, пане, пане наш найласкавіший";

3) звертання митрополита до єпископів та священників: *R.me D.ne, frater observandissime* [Monumenta 1974, 141] – "Найдостойніший пане, найшановніший брате"; *Carissimi in Christo fratres* [Monumenta 1971, 445] – "Найулюбленіші брати у Христі".

Формули підписів не відзначаються особливою різноманітністю: *Sanctitatis Vestrae deditissimus et humilis servitor, Constantinus Dux Ostrogiae, Comes a Tarnow, Palatinus Kiioviae, manu propria* [Monumenta 1964, 239] – "Найвідданіший і уклінний слуга Вашої святості, Костянтин, князь Острозький, Тарновський магнат, воевода київський, власноручно"; *Ill.marum ac R.marum Dominationum Vestrarum humilis servitor et apud Deum exorator Iosephus Velamin Rutschi, metropolita Chioviensis totiusque Russiae* [Monumenta 1971, 462] – "уклінний слуга Ваших найясніших і найдостойніших вельможностей, який молить за Вас Бога, Йосиф Веламін Рутський, митрополит Київський і всієї Русі"; *Ill.mae ac R.mae D.tionis Vestrae addictissimus servitor Iosephus Velamin Rutschi, metropolita Chioviensis totiusque Russiae* [Monumenta 1974, 181] – "Найвідданіший слуга Вашої найяснішої і найдостойнішої вельможності, Йосиф Веламін Рутський, митрополит Київський і всієї Русі".

Преамбули листів містять зазвичай згадку про вічне життя і побажання щастя на землі, і після смерті: *Post devota oscula pedum Beatitudinis Vestrae diuturnam praesentis vitae felicitatem et interminabilem futurae gloriam ex animo optamus* [Monumenta 1964, 250] – "Поцілувавши покірно ноги Вашої превелебності, від душі бажаємо щастя у всі дні цього життя і нескінченної слави в житті майбутньому"; *Prostratus pedibus Sanctitatis Vestrae, praemissa omnium bonorum tam praesentiam quam futurorum gratulatione, debitam obedientiam ac submissa officia nostra Sanctitati Vestrae humiliter commendo* [Monumenta 1964, 262] – "Припавши до ніг Вашої святості, бажаючи усякого добра як у цьому, так і в майбутньому житті, уклінно засвідчую нашу покору і смиренну пошану".

Заключне побажання має переважно формульний стиль, як правило, у одного автора варіантів заключного побажання небагато: *Deum Optimum Maximum precor, ut Ill.mam ac R.mam D.tionem Vestram Ecclesiae suae sanctae ac reipublicae christianae incolumem conservet diutissime* [Monumenta 1971, 346] – "Благаю великого і всемогутнього Бога, щоб якнайдовше зберіг здоровою Вашу найяснішу і найдостойнішу вельможність для своєї святої церкви і християнської держави"; *Deus Optimus Maximus sub pedes Beatitudinis Vestrae subiiciat omnes hostes Ecclesiae suae et vitam concedat longissimam omni genere bonorum cumulatam* [Monumenta 1971, 370] – "Нехай великий і всемогутній Бог покладе усіх ворогів церкви під ноги Вашої превелебності і дасть життя на довгі роки, наповнене усіляким добром".

Тому, якщо говорити про кореспонденцію, наприклад, представників Греко-католицької церкви з Римом, то внаслідок того, що її тексти, за деякими винятками, не були чітко структуровані, зберігаючи більш-менш вільний стиль викладу (подається інформація про найрізноманітніші події, а також оповіді, прохання тощо), і таким чином даючи більше можливостей для реалізації наслідків контакту української, латинської та частково польської мов, наявний багатий матеріал, що демонструє інтерференційні зміни в українському різновиді латини взагалі та в латині Греко-католицької церкви зокрема.

**Косицкая О. М., канд. филол. наук, доц.**

Национальный транспортный университет, г. Киев

**Структура латиноязычных документов Греко-католической церкви конца XVI–XVII вв.**

Рассмотрена структура латиноязычных документов Греко-католической церкви конца XVI–XVII вв., определены основные элементы расширенного и сокращенного формуляра и их наличие в документации Греко-католической церкви, указаны особенности структуры исследованных документов в сравнении с официальными документами других стран Европы указанного периода.

*Ключевые слова:* позднесредневековая латынь, латиноязычная документация Греко-католической церкви конца XVI–XVII вв., структура документов, расширенный и сокращенный формуляр.

**Kositska O. M., Ph. D., Associate Professor**

National Transport University, Kyiv

**The Structure of the Latin Documents of the Greek Catholic Church in the End of the 16th–17th Centuries**

The structure of the Latin documents of the Greek Catholic Church in the end of XVI–XVII centuries has been analysed. The main elements of the extended and reduced versions, as well as their representation in the documentation of the Greek Catholic Church, have been defined. The main features of the structure of the documents examined in comparison with the official documents of other European countries have been specified.

*Key words:* late Medieval Latin, Latin documents of the Greek Catholic Church in the end of the 16th–17th centuries, structure of the documents, extended and reduced version.

**Література:**

1. *Безбородько, Н. И.* Язык латинских трактатов украинских философов XVII века / Нина Ивановна Безбородько. – Днепропетровск : б.и., 1972. – 137 с.
2. *Бойко, Н. В.* Латинськомовна інскрипція в Україні кінця XVI – початку XVIII століть (лексико-граматичний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 "Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови" / Наталія Василівна Бойко. – К., 2006. – 218 с.
3. *Кошій, О. М.* Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 "Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови" / О. М. Кошій. – К., 2011. – 20 с.
4. *Миронова, В. М.* Граматичні особливості латинської актової мови XV–XVI ст. в Україні (на матеріалі гродських і земських судових актів Галицької, Сяноцької, Перемишльської і Львівської адміністративних округ Галицької Русі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 "Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови" / В. М. Миронова. – К., 1999. – 16 с.
5. *Щербина, Р. А.* Латинськомовна історіографія в Україні середини XVII ст. як мовно-культурне джерело (на матеріалі хронік про Визвольну війну українського народу 1648–1657 років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 "Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови" / Р. А. Щербина. – К., 2006. – 19 с.
6. *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590–1600)* / [collegit P. Athanasius G. Welykyj, OSBM]. – Romae, 1970. – 556 p.
7. *Monumenta Ucrainae Historica* : в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. II (1624–1648). – Romae, 1965. – 358 p.
8. *Monumenta Ucrainae Historica* : в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. I (1075–1623). – Romae, 1964. – 350 p.
9. *Monumenta Ucrainae Historica* : в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький]. – Vol. IX–X (1075–1632). – Romae, 1971. – 942 p.
10. *Monumenta Ucrainae Historica* : в 14 т. / [зібр. митрополит Андрей Шептицький; видав митрополит Йосиф]. – Vol. XI (1633–1659). Supplementum. – Romae, 1974. – 648 p.
11. *Nowakowski, T.* Idee areng dokumentów książąt polskich do połowy XIII wieku / Tomasz Nowakowski. – Bydgoszcz : Wydaw. WSP, 1999. – 256 s.
12. *Weyssenhoff-Brożkova, K.* Studia nad łaciną średniowieczną w Polsce / Krystyna Weyssenhoff-Brożkova // Łacina w Polsce : Zeszyty naukowe. – Zeszyty 10–12. – Warszawa : OBTA, 1998. – 224 s.

**Стаття надійшла до редакції 18.05.14**